

Związek Czynu Zbrojnego

Związek Czynu Zbrojnego, konspiracyjna organizacja wojskowa, późniejsza Armia Krajowa, utworzona 23 listopada 1939 roku w Warszawie przez legionowego towarzysza Antoniego Gryziny Laska, płk. Franciszka Juliana Znamirowskiego. Urodzony w Starym Sączu artysta malarz, a także weteran walk Legionów Piłsudskiego i zawodowy oficer, stworzył tę organizację, wykorzystując kontakty z żołnierzami swojego batalionu. ZCZ początkowo nosił nazwę Grupa A. 27 lutego 1940 roku po połączeniu z innymi organizacjami zmieniono nazwę na Związek Czynu Zbrojnego. W lutym 1942 roku ZCZ przemianowano na Armię Krajową. **Komendant główny ZCZ pułkownik Franciszek Julian Znamirowski** (pseudonimy: Profesor Witold, Jan Bobowski, Jan Babecki) – podlegali mu komendanci okręgów i podokręgów. Organizacja ta objęła swoją siecią całe Generalne Gubernatorstwo. Utworzono następujące okręgi: I – Warszawa Miasto i 6 powiatów podwarszawskich, II – Lubelski, III – Kielecki, IV – Krakowski wraz z podokręgami górskim i częstochowskim.

Komendant IV Krakowskiego Okręgu ZCZ pułkownik Aleksander Stawarz (pseudonimy: Baca, Leśnik. Płk Aleksander Stawarz, organizator IV Okręgu, został aresztowany 28 stycznia 1941 roku w Rabce przez Gestapo. Przewieziony do Zakopanego był poddany śledztwu w „Palace”, siedzibie Gestapo. Osadzony w więzieniu w Nowym Wiśniczu, został 5 kwietnia 1941 roku wywieziony do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu [nr obozowy 11513]. Od maja tego roku działał w obozowym ruchu oporu; początkowo w założonym przez siebie Związku Walki Zbrojnej, następnie w utworzonym przez Witolda Pileckiego Związku Organizacji Wojskowej. Dnia 15 czerwca 1942 roku został rozstrzelany pod ścianą śmierci bloku nr 11.

Komendant Podokręgu Górskiego ZCZ major Antoni Gryzina Lasek (pseud. Doktor Świder) – podlegały mu powiaty: nowosądecki, nowotararski, limanowski, gorlicki, jasielski, krośnieński i sanocki. Jego podkomendnymi byli między innymi: Władysław Pawlak – komendant ZCZ Dobra (zmarł w Buchenwaldzie w 1943 r.), Bolesław Gabara – komendant ZCZ Limanowa, Wincenty Gawron – organizator bojowych komórek ZCZ na terenie powiatu limanowskiego. Został aresztowany przez Gestapo w grupie dwudziestu osób 19 stycznia 1941 roku w Mordarce, u swojej siostry Marii Biernat. Przez pięć tygodni przebywał w więzieniu w Nowym Sączu, następnie przewieziono go do więzienia w Tarnowie, skąd 5 kwietnia 1941 roku został wywieziony do niemieckiego obozu koncentracyjnego KL Auschwitz – nr obozowy 11237. W obozie zaprzyjaźnił się z rotmistrzem Witoldem Pileckim (występującym pod nazwiskiem Tomasz Serafiński). W nocy 23 maja 1942 roku uciekł z obozu z drugim więźniem – Stefanem Bieleckim. Po licznych perypetiach dotarł w rodzinne strony; we wsi Kicznia utworzył oddział Armii Krajowej. Zagrożony ponownym aresztowaniem, wyjechał do Warszawy, gdzie wziął udział w Powstaniu Warszawskim.

Bar „Hanka”

Budynek, w którym mieścił się bar „Hanka”

Po wybuchu II wojny światowej w celu uzyskania środków do życia żona Hanna wraz z córką Krystyną przeniósł się do Nowego Sącza, gdzie w listopadzie 1939 roku otworzył bar „Hanka”. Antoni Gryzina Lasek już w 1939 roku włączył się w organizowanie podziemnych struktur konspiracyjnych. Został wyznaczony na komendanta podhalańskiego podokręgu Związku Czynu Zbrojnego. Używał pseudonimu Doktor Świder. Od grudnia 1939 do stycznia 1941 roku w barze „Hanka” znajdowała się Komenda Podokręgu Górskiego Związku Czynu Zbrojnego, na czele której stał Antoni Gryzina Lasek. Był to również punkt kontaktowy i konspiracyjne miejsce spotkań. Major Antoni Gryzina Lasek zorganizował bardzo dobrze działającą na Podhalu sieć konspiracyjną Związku Czynu Zbrojnego, która potrafiła monitorować działania Niemców i im przeciwdziałać. Bar „Hanka” w Nowym Sączu znajdował się przy ul. Jagiellońskiej 50a – dawny nr konskrypcyjny 1683. Był to modernistyczny budynek trzypiętrowy o powierzchni 497 m², powstały w latach 1937–1939 według projektu inż. Michała Jastrzębskiego z 1936 roku, wybudowany dla Leona Sterna – właściciela fabryki dachówek cementowych i wyrobów betonowych oraz składu budowlanego w Nowym Sączu. Nowo wybudowana kamienica mieściła 13 mieszkań dwu-, trzy-, cztero- i pięciopokojowych, powstałych głównie z myślą o wynajmowaniu ich miejscowym kupcom. Bezpośrednio po II wojnie światowej funkcjonował pod tym adresem Bank Spółdzielczy „Spotem” oraz zakład gastronomiczny prowadzony przez Władysławę Brudzianę (siostrę Antoniego Gryziny Laska).

Gestapo w Nowym Sączu

Siedziba Gestapo w Nowym Sączu mieściła się przy ul. Czarnieckiego 13. Budynek pochodzi z 1933 roku. Dwupiętrową kamienicę zaprojektował Michał Jastrzębski dla Marii Krautowej. W narożnym pokoju na pierwszym piętrze urzędował szef nowosądeckiego Gestapo Hauptsturmführer SS Heinrich Hamann. Po wkroczeniu Armii Czerwonej budynek przy Czarnieckiego 13 stał się siedzibą Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Państwowego (PUBP).

Heinrich Hamann (1908–1993) – niemiecki zbrodniarz wojenny, szef sądeckiego gestapo od grudnia 1939 do sierpnia 1943 roku. Członek NSDAP i SS od 1931 roku. Do czerwca 1939 roku pracował w centrali Gestapo w Berlinie. Po wybuchu wojny urzędował krótko w Cieszynie i Krakowie. Na Sądecczyźnie własnoręcznie zamordował około 100 osób [podczas rozprawy sądowej udowodniono mu 77 morderstw]. W sierpniu 1943 roku został przeniesiony do Jasta, a następnie do Krakowa. Po wojnie ukrywał się pod fałszywym nazwiskiem Hossfeld w NRF, gdzie pracował jako robotnik rolny, drwal i kelner. W 1960 roku po kłótni z klientem, którego zabił strzałem z pistoletu, został aresztowany, a w niedługim czasie zde-maskowany. Aresztowano również jego kilkunastu współpracowników (w tym Johana Bornholta) z sądeckiej placówki Gestapo. Usiłował zbiec. W procesie w Bochum (od 18 października 1965 do 20 lipca 1966 roku), w którym przesłuchano 200 świadków, Heinrich Hamann został skazany na dożywocie.

Heinrich Hamann

Budynek Gestapo w Nowym Sączu przed II wojną światową

Budynek Gestapo w Nowym Sączu współcześnie

Rodzina Antoniego Gryziny Laska

Hanna Gryzina Lasek przed II wojną światową

Hanna Gryzina Lasek, wczesne lata 70. XX w.

Hanna Gryzina Lasek z domu Szemplińska (ur. 30 czerwca 1899 r. w Głuzku koło Płocka – zm. 22 grudnia 1987 r. w Warszawie), harcerka, działaczka w kole Przyjaciół Harcerstwa, współpracownica Antoniego Gryziny Laska w Związku Czynu Zbrojnego, działaczka antyhitlerowskiego ruchu oporu, tęczniczka i kolporterka, prowadząca w Nowym Sączu bar „Hanka” – siedzibę Komendy Podokręgu Górskiego ZCZ, więźniarka niemieckich obozów koncentracyjnych w Ravensbrück i Oświęcimiu. Dwukrotnie brała udział w marszach śmierci.

Podczas wojny polsko-bolszewickiej zaciągnęła się jako ochotniczka do służby wojskowej przy Naczelnym Nadzwyczajnym Komisariacie do Walki z Epidemiami w Warszawie, gdzie poznała swojego przyszłego męża Antoniego Gryzinę Laska. Wspierała społeczne działania męża i z nim współdziałała. Pod koniec lat 20. sama założyła i przez dwa lata prowadziła Zakład Dietetyczny dla 150 kuracjuszy w Druskiennikach na Pogance. Po wybuchu II wojny światowej prowadziła w Nowym Sączu na ul. Jagiellońskiej 50a bar „Hanka” Od grudnia 1939 do stycznia 1941 roku w barze „Hanka” znajdowała się Komenda Podokręgu Górskiego Związku Czynu Zbrojnego, na czele której stał Antoni Gryzina Lasek. Był to również punkt kontaktowy i konspiracyjne miejsce spotkań. Hanna Gryzina Lasek była tęczniczką ZCZ, brała udział w kolportażu gazety „Polska Żyje”, przewoziła

tajne materiały, broń, pomagała ludziom z ruchu oporu i więźniom. W grudniu 1940 roku brała udział w przygotowaniu i próbie uwolnienia z nowosądeckiego więzienia Heleny Marusarzówny, siedmiokrotnej mistrzyni Polski w konkurencjach alpejskich, działaczki ruchu oporu i kuriera tatrzańskiego. Aresztowana przez Gestapo w Nowym Sączu 18 stycznia 1941 roku. Sześć tygodni spędziła w więzieniu w Nowym Sączu i pięć miesięcy w Tarnowie. We wrześniu 1941 roku wywieziona do obozu w Ravensbrück. 20 czerwca 1942 roku przewieziona do Brzezinki, gdzie od połowy sierpnia zaczął się napływ więźniarek z całego świata. W obozie oznaczono ją numerem 7938. 25 sierpnia 1942 roku spotyka tam swoją matkę, która umiera na tyfus 28 września 1942 roku. W dniu 27 marca 1943 roku skierowała prośbę do wydziału zatrudnienia więźniów o przeniesienie do laboratorium stacji doświadczalnej w Rajsku. Pod datami 29 lipca – 4 sierpnia 1943, 1–25 października 1943 oraz 17–27 grudnia 1943 jest odnotowana w książce szpitala dla więźniarek w Rajsku z rozpoznaniem grypy. 18 stycznia 1945 roku więźniarki doprowadzono do Wodzisławia Śląskiego, gdzie zostały załadowane na węglarki i wystane do KL Ravensbrück. W Ravensbrück w dniach 24–28 kwietnia uczestniczyła w ewakuacji (kolejny marsz śmierci). W obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu spotkała się ze swoją matką Adelą Szemplińską, również aresztowaną działaczką antyhitlerowskiego ruchu oporu, która w 1943 roku zmarła w obozie na tyfus. Spotkanie matki i córki opisane zostało w książce *Kominy Oświęcimia 1940–1945*.

Adela Szemplińska, matka Hanna Gryziny Lasek, 23 kwietnia 1942 roku uwięziona na Pawiaku, przywieziona do KL Auschwitz w dniu 25 sierpnia 1942 roku transportem skierowanym przez placówki Sipo/SD Warschau. W obozie oznaczono ją jako polską więźniarkę polityczną (P.Pole) numerem 18292. W dniu 28 września 1942 roku odnotowano jej śmierć w obozie. Jako oficjalną przyczynę zgonu podano ostry niezbyt żołądka i jelit

Adela Szemplińska

Adela Szemplińska i Antoni Gryzina Lasek, 1938 r.

Adela Szemplińska w Oświęcimiu

Lech Gryzina Lasek (ur. 21 grudnia 1921 r. – zm. 1 grudnia 1998 r. w Warszawie), pierworodny syn Antoniego Gryziny Laska, harcerz, działacz antyhitlerowskiego ruchu oporu, współpracownik Antoniego Gryziny Laska w Związku Czynu Zbrojnego, więzień niemieckiego obozu koncentracyjnego w Buchenwaldzie. Aresztowany 18 stycznia 1941 roku w Nowym Sączu przez Gestapo. W tym samym czasie zostali aresztowani jego rodzice i rodzeństwo. Przebywał miesiąc w więzieniu w Nowym Sączu, następnie trafia do więzienia w Tarnowie, 25 lutego 1941 roku, po czym do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Buchenwaldzie, 1 kwietnia 1941 roku, blok 37, nr obozowy 5029. Opuszcza Buchenwald 11 kwietnia 1945 roku, repatriacja do Polski z obozu DP-Lager Kassel-Möncheberg – 18 września 1946 roku.

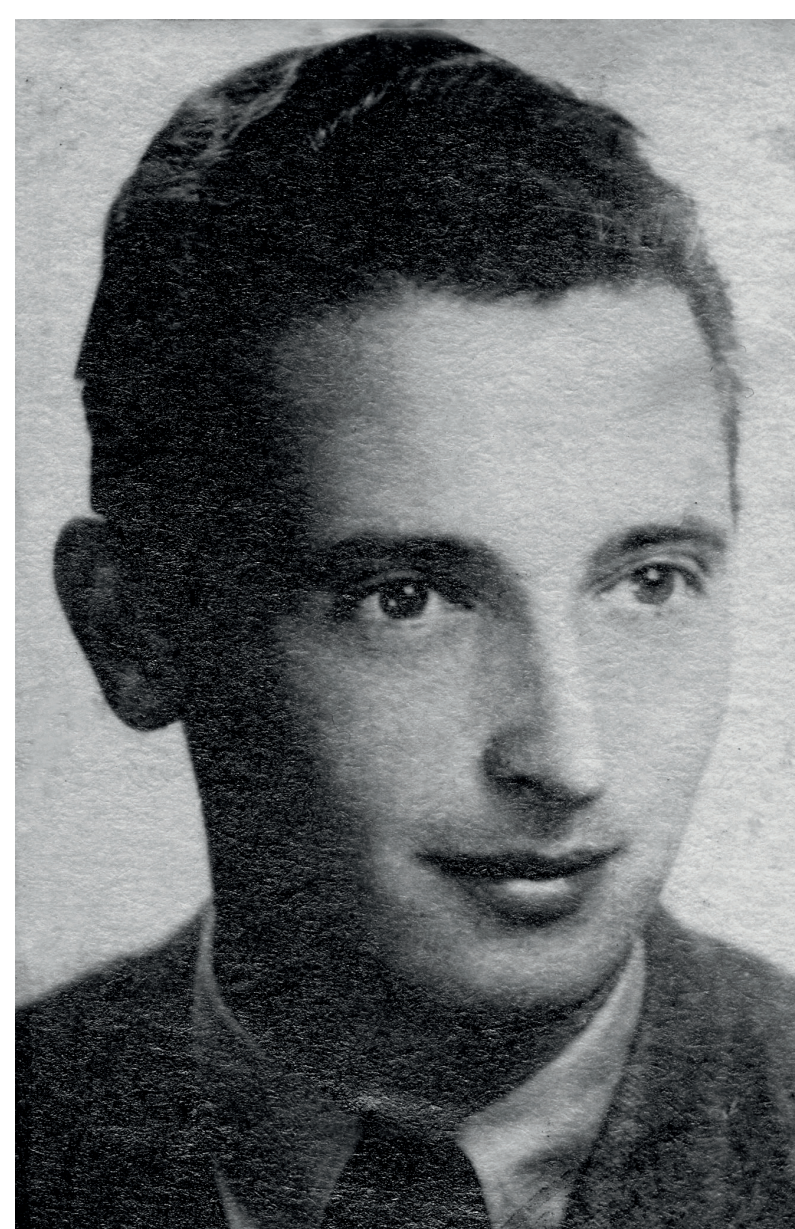
Lech Gryzina Lasek, 1930 r.

Lech Gryzina Lasek, 1946 r.

Lech Gryzina Lasek, 1949 r.

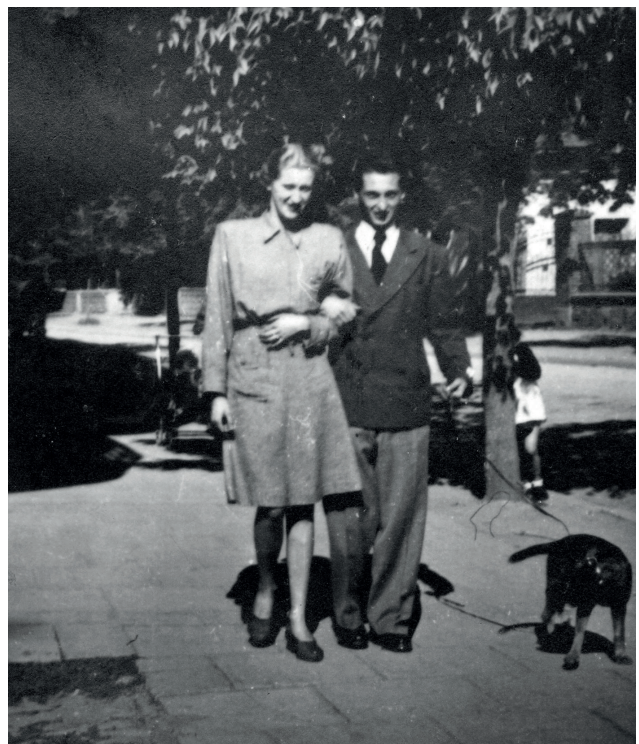

Lech Gryzina Lasek, lata 60. XX w.

Krystyna Gryzina Lasek

Krystyna Gryzina Lasek i Lech Gryzina Lasek, 1946 r.

Krystyna Wiśniewska z domu Gryzina Lasek

Krystyna Gryzina Lasek po mężu Wiśniewska

[ur. 23 lutego 1923 r. w Grodnie – zm. 29 listopada 1975 r. w Warszawie], działaczka antyhitlerowskiego ruchu oporu, współpracownica Antoniego Gryziny Laska w Związku Czynu Zbrojnego, więźniarka niemieckich obozów koncentracyjnych w Szepienicach i Płaszowie. Aresztowana 18 stycznia 1941 roku w Nowym Sączu. W tym samym czasie zostali aresztowani jej rodzice Hanna i Antoni Gryzina Laskowie, bracia Lech i piętnastoletni Sławomir [po kilku dniach zwolniony] oraz mąż Aleksander Osuchowski, zesłany do Oświęcimia, w którym zginął. Po aresztowaniu 18 stycznia 1941 roku wkrótce została zwolniona, aby urodzić córkę. Zaraz potem aresztowana ponownie i w sierpniu 1943 roku wysłana do obozu w Szepienicach, gdzie pracowała jako sprzątaczką w barakach straży obozowej. W lutym 1944 [obóz zlikwidowano 2 lutego 1944] przeniesiona do obozu w Płaszowie, nr więźnia 9642, gdzie pracowała w kobiecym komandzie roboczym. Przebywała tam aż do wyzwolenia obozu w styczniu 1945 roku. 25 kwietnia 1944 i 6 czerwca 1944 otrzymała paczki w Płaszowie.

Sławomir Gryzina Lasek

pseud. Czarny Piotruś, Jacek [ur. 9 lutego 1926 r. w Grodnie – zm. 27 lipca 2015 w Navra w Australii], harcerz, żołnierz oddziałów partyzanckich AK – OP AK „Wilki” oraz 1 Pułku Strzelców Podhalańskich AK, żołnierz partyzantki antyrosyjskiej w szeregach Oddziału Samoobrony AK „Łazik”. Po aresztowaniu w styczniu 1941 roku rodziców i rodzeństwa przez Niemców wyjechał do Warszawy do babci Adeli Szemplińskiej, która była czynnym członkiem ruchu oporu. Bardzo szybko zaangażował się tam w działalność Szarych Szeregów. Po aresztowaniu Adeli Szemplińskiej i jej zesłaniu do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu w 1943 roku powrócił na Śląsk i zaczął działać w Armii Krajowej, jako jeden z najmłodszych jej żołnierzy. Początkowo posługiwał się pseudonimem „Czarny Piotruś”, a następnie „Jacek”. Walczył w szeregach legendarnych oddziałów partyzanckich AK – OP AK „Wilki” oraz w 1 Pułku Strzelców Podhalańskich AK. Swoją służbę zakończył w styczniu 1945 roku w stopniu kaprała rezerwy piechoty. Odznaczony był Krzyżem Walecznych oraz Brązowym Krzyżem Zasługi z mieczami. Po wkroczeniu do Małopolski Armii Czerwonej i nasileniu się represji komunistycznych wobec żołnierzy AK ponownie znalazł się w podziemiu – w szeregach Oddziału Samoobrony AK „Łazik”. W lipcu 1945 roku, nie ujawniając się przed komunistami, wyjechał do Gorzowa Wielkopolskiego a następnie na Dolny Śląsk, gdzie znalazł pracę w Głównej Inspekcji Samochodowej w nadgranicznej Lubawce. W styczniu 1946 roku zdecydował się na ucieczkę z Polski i wraz z kolegą przez Czechosłowację dotarł do alianckiej strefy okupacyjnej w Niemczech, skąd został skierowany do 2 Korpusu Polskiego we Włoszech. W polskich oddziałach zbrojnych na zachodzie służył do 1949 roku – najpierw we Włoszech, a później w Wielkiej Brytanii. Emigrował do Australii, gdzie zmarł 27 lipca 2015 roku. Wielokrotnie odwiedzał Polskę, m.in. w latach 1960, 1985, 1996.

Sławomir Gryzina Lasek. Oddział „Wilki”. II wojna światowa

Sławomir Gryzina Lasek, 1947 r.

Sławomir Gryzina Lasek, 1947 r.

Sławomir Gryzina Lasek odbiera Krzyż Orderu Virtuti Militari ojca, Antoniego Gryziny Laska, Sydney, 2013 r.

Sławomir Gryzina Lasek, jesień 1945 r.

Sławomir Gryzina Lasek, 1947 r.

Aleksander Osuchowski, mąż Krystyny

Został przywieziony do KL Auschwitz w dniu 5 kwietnia 1941 roku transportem skierowanym przez placówki Sipo/SD Krakau. W obozie oznaczono go jako polskiego więźnia politycznego (P.Pole) numerem 11311. Pod datami 16 listopada 1941, 30 listopada 1941 i 8 grudnia 1941 roku odnotowany został w książce szpitala – stacja Rtg z rozpoznaniem: Bronchopneumonia. W dniu 14 listopada 1941 roku zmarł w szpitalu więźniarskim w bloku 19.

Edward Osuchowski, ojciec Aleksandra – męża Krystyny

Aresztowany 19 stycznia 1941 roku, przybywa do więzienia w Tarnowie 25 lutego 1941 roku, do Oświęcimia – 5 kwietnia 1941 roku, nr obozowy 11352. Zmarł 7 października 1941 roku.

Tadeusz Osuchowski, brat Aleksandra, syn Edwarda

Nr obozowy 11353. Transport 5 kwietnia 1941 roku. Zmarł w Oświęcimiu 29 kwietnia 1942 roku.

Dom w Dobrej

W latach 30. XX wieku Antonii Gryzina Lasek kupił w Dobrej koło Limanowej duży góralski dom. (Dobra 406. Dom został zburzony w 2010 roku). Willa służyła rodzinie do celów wypoczynkowych. Wybuch wojny 1 września 1939 roku zastał Gryzina Lasków w Dobrej. Major Antoni Gryzina Lasek „Doktor Świder” został wyznaczony na komendanta Podokręgu Górskiego Związku Czynu Zbrojnego na terenie powiatów: nowosądeckiego, nowotarskiego, limanowskiego, gorlickiego, jasielskiego, krośnieńskiego i sanockiego. Przystąpił do organizacji wojskowych struktur konspiracyjnych podziemnego państwa polskiego. Dom w Dobrej stał się miejscem kontaktowym dla antyhitlerowskiego ruchu oporu. Na komendanta ZCZ Dobra wyznaczył Władysława Pawlaka (zmarł w obozie koncentracyjnym w Buchenwaldzie w 1943 r.) Antoni Gryzina Lasek zaprosił do willi w Dobrej „kata Sądecczyzny” szefa Gestapo Heinricha Hammana, najprawdopodobniej w celu przekupienia, za spokój i rezygnację z terroru. Na skutek nieostrożności jednego z jego współpracowników, tłumacza na Gestapo, Antoni Gryzina Lasek został 18 stycznia 1941 roku aresztowany w Dobrej przez Gestapo. Razem z nim aresztowani zostali Aleksander Osuchowski i łącznik Komendy Głównej ZCZ w Warszawie Stanisław Koziół Poklewski. Od 1939 roku proboszczem parafii w Dobrej był ks. Edward Wojtusiak, współpracujący z ZCZ. Proboszcz został aresztowany 21 stycznia 1941 roku, trzy dni po aresztowaniu komendanta ZCZ Antoniego Gryziny Laska.

Dobra 1938 r.

Dobra 1938 r.

Dom w Dobrej, 2000 r.

Ks. Edward Wojtusiak (ur. 26 lipca 1905 r. – zm. 7 grudnia 1983 r.) przyjął święcenia kapłańskie w 1928 roku i rozpoczął postępowanie duszpasterską w jednej z parafii w Nowym Sączu. Tam pracował do roku 1932, następnie został mianowany proboszczem w Ochotnicy Górnej. W 1939 roku został proboszczem w Dobrej. Już w 1940 roku został kapłanem 1 Dywizji Strzelców Podhalańskich, pierwszego oddziału partyzanckiego na Podhalu. Współpracował z majorem Antonim Gryziną Laskiem, komendantem Podokręgu Górskiego ZCZ. Został aresztowany 21 stycznia 1941 roku i osadzony kolejno w Limanowej, Nowym Sączu i Tarnowie. Następnie przewiezony do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, później do obozu w Dachau. Po wyzwoleniu obozu w kwietniu 1945 roku ks. Edward Wojtusiak wyjechał do Francji, gdzie pracował i studiował na paryskiej Sorbonie. Pod koniec roku 1946 dostał pozwolenie na powrót do parafii w Dobrej. W 1950 roku uzyskał doktorat z filozofii. Był autorytetem dla parafian i szanowanym, cenionym proboszczem. 6 grudnia 1983 roku został śmiertelnie potrącony przez samochód na osiedlu Biernaty w Dobrej. Z Antonim Gryziną Laskiem związany jest pewien epizod powiązany z życiem ks. Edwarda Wojtusika, proboszcza parafii w Dobrej. Kilka dni po aresztowaniu, tuż po śmierci Antoniego Gryziny Laska, został on także aresztowany i osadzony w celi nr 5, tej samej celi, w której życie odebrał sobie Antoni Gryzina Lasek. Spał na jego splamionym krwią łóżku. W liście przestany do Hanny Gryziny Lasek, w 1980 roku, opisał to wydarzenie, wspominając w nim swojego komendanta jako postać wybitną.

Ks. Edward Wojtusiak

Tablica na cmentarzu w Dobrej

KU CHWALE
WYBITNYM POLSKIM PATRIOTOM,
CZŁONKOM ZWIĄZKU
CZYNU ZBROJNEGO,
PIERWSZEJ ORGANIZACJI PODZIEMNEJ
W DOBREJ ZAŁOŻONEJ W 1940 ROKU
PRZEZ MJR WP
ANTONIEGO
GRYZINE
PS. "LASEK"
ARESZTOWANYM PRZEZ GESTAPO
W 1941 ROKU
WŁADYSŁAW
PAWLAK
KOMENDANT ORGANIZACJI
ZAMECZONY W BUCHENWALDZIE
W 1943 R.
SZYMON
ŁASKUDA
WÓJT GMINY DOBRA
ZAMECZONY W BUCHENWALDZIE
W 1942 R.
KS. EDWARD
WOJTUSIAK
KAPELAN PRZEŻYŁ OŚWIECIM
I DACHAU
KS. ADAM
SEKUŁA
KAPELAN
ROZSTRZELANY W NOWYM SĄCZU
W 1941 R.
CZEŚĆ ICH PAMIĘCI